Alexandra CUNIȚĂ
Universitatea din Bucureşti

DIMENSIUNEA CULTURALĂ A TERMENILOR

1. Intoducere

În concepția celor care, la începutul secolului al XX-lea, au pus bazele disciplinei numite *terminologie*, termenul avea drept trăsături definitorii univocitatea[1] şi monoreferențialitatea. Această opinie, pe care continuă să o susțină şi azi mulți cercetători de pe tărâmul terminologiei, îşi confirmă veridicitatea în cazul nomenclaturilor, al sistemelor de denumiri cu un înalt grad de standardizare[2]. Pe acest plan, greu s-ar putea admite existența polisemiei sau a unor expresii sinonime, fiindcă nici unul dintre factorii generatori de variație aleatorie nu-şi are aici locul. Ce se întâmplă însă dacă nu ne centrăm observațiile asupra unei nomenclaturi, ci asupra comunicării mai mult sau mai puțin specializate în care pot fi implicați, în situații de o extremă diversitate, chiar experții cu cea mai înaltă specializare dintr-un anumit domeniu ştiințific sau tehnic? Întoarcerea spre formele discursive în care îşi găsesc întrebuințarea termenii, spre comunicarea specializată, de vulgarizare ştiințifică sau chiar spre comunicarea curentă a determinat o schimbare importantă de atitudine printre cercetătorii interesați de problemele terminologiei: unii dintre aceştia au început să ia în considerare dimensiunea socială a disciplinei ținând seama de dimensiunea socială a obiectului său de studiu.

Socioterminologia aduce în prim plan poziția vorbitorilor față de termeni, insistând asupra necesității consensului în cadrul grupului pentru ca o expresie pusă în legătură cu un concept să capete cu adevărat statutul de termen. Pentru reprezentanții terminologiei sociocognitive, termenii pe care îi identificăm mai uşor sau mai greu într-un text nu sunt decât accidental legați de definiția precisă a unei noțiuni tratate în intensiune sau în extensiune; de regulă ei orientează într-un anumit fel interpretarea unui pasaj sau a întregului text, construindu-şi propria semnificație din suma relațiilor conceptuale, lexicale, semantice, sintactice şi pragmatice pe care le stabilesc cu diversele cotexte. Termenul ajunge astfel să fie înțeles ca având mai multe fațete, ca manifestându-se aidoma unui corp poliedric[3] ce poate fi studiat de mai multe discipline, cu metodele şi mijloacele specifice fiecăreia dintre ele.

Abordați într-o asemenea perspectivă, termenii nu se mai deosebesc radical de cuvintele limbii comune, de semnele lingvistice specifice oricărei limbi naturale. De aceea, mulți vorbesc astăzi mai curând de cuvinte-termeni decât de termeni care, alcătuind limbaje specializate, s-ar opune cuvintelor din lexicul general al limbii.

Ca unități asemănătoare acestora, termenii au o dimensiune culturală care nu rareori a fost subliniată în literatura de specialitate de dată recentă (v., între alții, M. Diki-Kidiri, 2000; F. Gaudin, 2003; C. Caumon, 2007). Dar cum se realizează filigranul cultural pe care îl descoperim mai totdeauna când ne aplecăm asupra conținutului transmis de această categorie de unități care, deşi îşi au locul şi îşi declină funcția în cadrul limbajelor specializate – mai exact, în discursul specializat -, aparțin categoric în aceeaşi măsură unei limbi naturale sau alteia, la fel ca orice component al lexicului ei general? Şi, dacă acceptăm faptul că un termen este asocierea dintre un concept şi o denumire, cum intervine dimensiunea culturală în această structură?

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

Iată, pe scurt, orizontul în care se situează observaţiile pe care ne propunem să le facem în cele ce urmează.

2. De la tandemul "lexic şi cultură" la conceptul de "lexicultură"

Preocupat de problemele semantice ale reconstrucţiei formelor lingvistice, cu aproape 60 de ani în urmă, marele lingvist şi savant care a fost E. Benveniste lega strâns apariţia cuvintelor, evoluţia lor deseori curioasă, surprinzătoare – altfel spus, soarta lor ca unităţi ale unei anumite limbi, dar şi ca unităţi de bază utilizate în schimburile verbale interpersonale, în comunicare – de diverse practici sociale, de mentalităţile şi tradiţiile unei comunităţi lingvistice şi culturale, de o serie de fenomene observate în sânul acesteia, într-o epocă sau alta.

Omonimia unor forme lexicale, de pildă, merită studiată cu deosebită atenţie:

> « En présence de morphèmes identiques pourvus de sens[4] différents, on doit se demander s'il existe un emploi où ces deux sens recouvrent leur unité. La réponse n'est jamais donnée d'avance. Elle ne peut être fournie que par une étude attentive de l'ensemble des contextes où la forme est susceptible d'apparaître » (E. Benveniste, 1966 : 290).

Verbele omonime **voler1** 'a zbura' şi **voler2**'a fura' se deosebesc radical, pe toate planurile, unul de celălalt. Afirmaţia se verifică şi la nivelul derivatelor cărora le dau naştere, derivate care, în plus, nu mai prezintă fenomenul omonimiei. Există însă o excepţie : substantivul **vol**. E. Benveniste consideră că numărul extrem de redus de derivate provenind din baza verbală voler2 ne poate face să presupunem că acest verb este o întrebuinţare specializată a **lui voler1** 'a zbura'. Pornit în căutarea unui co(n)text în care **voler1** să fie întrebuinţat ca verb tranzitiv – comportament sintactic specific lui **voler2** 'a fura' -, marele lingvist descoperă o astfel de folosire în limbajul celor ce practică vânătoarea cu şoimi : « "le faucon vole la perdrix " (= atteint et saisit au vol[5]) » (E. Benveniste, id., ibid.). La baza apariţiei lui **voler2** 'a fura' stă deci o utilizare a lui **voler1** 'a zbura' specifică vorbitorilor având o anume îndeletnicire, exprimare atestând maniera în care aceştia îşi reprezintă comportamentul păsării de pradă ce-i ajută să practice îndeletnicirea respectivă.

Acelaşi reputat lingvist subliniază şi interesul pe care l-ar putea prezenta studierea genezei vocabularului culturii moderne – « quelques dizaines de mots essentiels, dont l'ensemble constitue le bien commun des langues de l'Europe occidentale » (E. Benveniste, id., 336). Printre aceste cuvinte, demn de discutat se dovedeşte a fi **civilisation**, apărut – în mod curios – relativ târziu în franceză – unde existau deja de multă vreme civiliser şi civilisé -, localizat cu precizie, în accepţiunea pe care i-o recunoaştem şi azi, într-un fragment din lucrarea manuscrisă a lui Mirabeau L'Ami des femmes ou Traité de la civilisation, de pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, şi aflat într-o relaţie de posibilă coincidenţă temporală cu englezescul civilization. Format cu sufixul **–isation**[6], **civilisation**[7] este expresia unei noţiuni noi[8], pe care nu o putea reda mult mai vechiul civilité, substantiv desemnând starea, nu actul, îndelungatul proces de cizelare, de rafinare – prin educaţie – a moravurilor, a comportamentului unei întregi societăţi. Civilisation , opus lui barbarie - dar, pare-se, aproape la fel civilization în Anglia – aduce în vocabularul culturii moderne dovada grăitoare, expresia foarte repede recunoscută, acceptată, folosită la nivelul întregii societăţi franceze – şi nu numai – a schimbărilor pe care noţiunea cea nouă le implica « dans la conception traditionnelle de l'homme et de la société » (E. Benveniste, 1966 : 340).

Unele diferenţe – uneori abia sesizabile, alteori mai puţin fine – pot să apară între termeni aproape identici provenind însă din spaţii geografice distincte. Analizând, de pildă, interpretările date termenilor mondialisation, globalisation în câteva mari dicţionare

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

explicative ale limbii franceze, dar şi întrebuinţările lor în presa franceză din perioada 1996 – 2001/2002, V. Toledano şi D. Candel (2006 : 174-175) ajung la următoarea concluzie :

> « Il pourrait y avoir interférence entre le calque globalisation (< globalization > avec le sens de 'mondialisation') et le français globalisation déjà existant, 'traitement de façon globale'. Ce dernier se colore néanmoins – dans certain contexte – des spécificités de l'anglicisme, et requiert une nouvelle définition nuancée, reflétant l'image telle qu'elle se forme dans la conscience collective. On peut le définir, en somme, comme le "traitement, de façon globale et sans nuance, des problèmes économiques particuliers à tel ou tel pays dans le monde". »

Iată, pornind de la un exemplu, o concluzie care ne aminteşte o dată în plus că limba şi cultura – ultimul termen neînsemnând aici cultura « cultă », cultura savantă sau cultura literară – nu se juxtapun una alteia, ci se întrepătrund la toate nivelele, fără a lăsa posibilitatea trasării vreunei linii de despărţire între ele. Expresiile lingvistice, indiferent de gradul lor de complexitate, ne dezvăluie mai mereu o anumită viziune asupra lumii, proprie unei colectivităţi date, o anumită reprezentare a relaţiilor interpersonale, o anumită manieră de a înţelege universul în care indivizii îşi desfăşoară existenţa şi activităţile specifice, un fel de a se raporta unii la alţii sau la diversele categorii de obiecte ce populează acest univers (v. şi M. Fourment – Berni Canani, 2002 : 467-468). Dacă tratăm cu atenţia cuvenită această chestiune, ne dăm seama că, folosind, ca locutori, cuvinte, grupuri de cuvinte, combinaţii mai complexe de semne, ori interpretând, ca destinatari, secvenţele ce ne sunt adresate, transmitem şi primim un bogat flux de informaţii culturale deosebit de importante pentru gestionarea corectă a relaţiei dintre identitate şi alteritate. Conceptul de langue-culture / lingua-culture nu este o creaţie de dată chiar foarte recentă !...

Îmbinarea celor două elemente componente ale binomului limbă-cultură este atât de evidentă şi a căpătat azi recunoaştere pe o scară atât de largă, încât a ajuns să-i preocupe şi pe cei care sunt implicaţi, într-un fel sau altul, în didactica limbilor-culturi. Astfel, un didactolog ca R. Galisson a introdus în 1987[9] conceptul instrumental lexiculture (= lexicultură), concept care s-a bucurat de un real succes pe plan european. Folosit de creatorul său ca o noţiune de bază a disciplinei pe care a numit-o pragmatică lexiculturală[10], termenul a fost iniţial explicat în felul următor :

> « La lexiculture, son objet d'étude, est la culture en dépôt dans ou sous certains mots, dits culturels, qu'il convient de repérer, d'expliciter et d'interpréter. […] Les expressions imagées, les mots-valises, les mots à charge culturelle partagée [mots à CCP], les palimpsestes verbo-culturels, les mots de situations, les noms de marques, les proverbes et dictons, les mots occultants […] circonscrivent les sites [lexiculturels] (ou gisements). » (R. Galisson, 1999 : 480), apud M. T. Linó, 2003 : 20).

Chartreuse, bénédictine ne dau informaţii despre cei care le prepară după reţete doar de ei cunoscute, despre materia primă din care sunt fabricate, călăuzindu-ne poate chiar spre locurile unde putem fi siguri că vom găsi acele lichioruri cu virtuţile care le-au făcut celebre, fără riscul de a achiziţiona produse contrafăcute.

Căpătând noi valenţe, diversificându-şi sferele de aplicaţie, dobândind un caracter mai abstract şi mai general, noţiunea lexiculture a ajuns să influenţeze cercetările din domeniul lexicului, modificând într-o anumită măsură şi concepţia unei părţi a lexicografilor de la sfârşitul secolului trecut şi de la începutul acestuia.

3 Ce informaţii culturale pot vehicula termenii ?

Lumea în care trăim este populată de entităţi sau obiecte[11], pe care le percepem şi pe care, conform modalităţii specifice speţei umane de a prelucra informaţia astfel primită, le supunem unui proces constant de categorizare (v. A. Reboul, 2007). A le categoriza

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

înseamnă a reuni, a organiza în grupuri sau clase elemente de aceeaşi natură. Deşi sunt percepute ca indivizi distincți, obiectele sunt tratate ca elemente ce se aseamănă[12] între ele, în virtutea unor proprietăți care se regăsesc în proporții variabile la toți indivizii aceluiaşi ansamblu. Apartenența unui individ la o anumită categorie depinde de numărul de trăsături pe care le are în comun cu exemplarul considerat a fi prototipul ei. Acest lucru flexibilizează mult granițele care despart o categorie de alta; totuşi, ideea de graniță sau frontieră nu dispare, recunoscându-se astfel importanța operației de discriminare pe care observatorul trebuie s-o efectueze concomitent cu cea de recunoaştere a asemănărilor dintre membrii categoriei date. Dar, pentru a putea asocia noi obiecte unei categorii existente, trebuie nu numai să identificăm/ discriminăm ansamblul de entități ordonate, ierarhizate în jurul unui prototip unanim – sau aproape unanim – acceptat în respectiva colectivitate umană, ci şi să reidentificăm proprietățile specifice acelei organizări categoriale. În vederea reidentificării proprietăților este nevoie de un element intermediar, numit uneori idee, alteori noțiune sau concept (L. Depecker & Ch. Roche, 2007 : 107). Alegând să folosim aici doar expresia concept, vom aminti că, potrivit normelor ISO, acesta este o reprezentare construită, relativ precisă, a obiectelor, pe baza trăsăturilor lor relevante. Conceptul a fost definit în documentele oficiale din 2001 ca o

> « unité de connaissance créée par une combinaison unique de caractères[13] […] Les concepts ne sont pas nécessairement liés à des langues particulières. Ils sont cependant soumis à l'influence du contexte socioculturel qui conduit souvent à des catégorisations différentes[14] . » (L. Depecker & Ch. Roche, 2007 : 110).

Se întâmplă, de pildă, ca tehnicienii care construiesc imobile cu un număr variabil de apartamente de locuit şi cei care le administrează ulterior sau pur şi simplu cei care le locuiesc să nu asocieze aceleaşi seturi de caractere conceptelor de « suprafață utilă » sau de « spațiu comun ». Categorizările diferite operate în astfel de cazuri pot da naştere unor situații conflictuale în sânul grupurilor de indivizi, fiecare putând nutri convingerea că i se încalcă anumite drepturi personale. Pe plan internațional se pot de asemenea naşte situații conflictuale când un concept cum este cel de « ape teritoriale ale unui stat » nu presupune peste tot aceeaşi combinație de caractere, iar categorizarea obiectelor avute în vedere diferă parțial de la o țară la alta.

Pe de altă parte, progresele cunoaşterii umane favorizate de dezvoltarea ştiințelor, de perfecționarea tehnicilor determină deplasări mai mult sau mai puțin importante la nivelul combinațiilor de caractere conceptuale, impunând modificări în planul categorizării obiectelor. În astfel de cazuri, termenul, în accepțiunea de denumire a categoriilor afectate, se poate modifica şi el sau poate rămâne acelaşi, deşi nu mai are aceeaşi referință, nu mai semnifică acelaşi lucru. Denumirea prostaglandină este în continuare folosită de nespecialişti ca şi de specialişti, deşi nu mai este în concordanță cu conținutul descris de oamenii de ştiință. În astronomie, găsim în schimb un exemplu total diferit de acesta. O schimbare recentă în planul combinației de caractere care a definit un timp îndelungat conceptul de « planetă » a condus pe experți la concluzia că trebuie introdusă o nouă categorie de corpuri cereşti, deplasându-se totodată frontierele vechii categorii a planetelor[15], şi că este necesară şi crearea unei denumiri adecvate, care să reflecte noua construcție referențială[16] fără a contraria obiceiurile lingvistice ale utilizatorilor. Expresia la care s-au oprit specialiştii este planetă pitică. În noua categorie de corpuri cereşti denumită astfel intră Pluton, ceea ce face ca, în viziunea actuală a astronomilor, sistemul nostru solar să aibă doar 8 planete ce orbitează în jurul Soarelui, nu 9, cum s-a considerat până în anul 2006. Definițiile pe care le asociază azi experții planetelor şi planetelor pitice au fost desigur reformulate ținându-se

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

seama de noua viziune a oamenilor de ştiinţă, dar pentru marea masă a vorbitorilor rămân valabile cele pe care le găsesc de regulă în dicţionarele explicative, definiţii pe care F. Gaudin (2003) le numeşte « culturale », de genul celei a atomului sau chiar al celei a virusului (v. F. Gaudin, 2003 : 45).

Ca operaţie logică, definiţia are o importanţă capitală în terminologie. Doar printr-o astfel de operaţie se poate îndeplini condiţia – fundamentală pe acest tărâm – a limitării semantismului fiecărui termen dintr-un sistem terminologic , în aşa fel încât fiecare unitate terminologică – monosemică – să se poată distinge net de celelalte, intrând într-o complexă reţea de relaţii de diferenţiere sau chiar de opoziţie cu acestea. Nefiind însă numai o operaţie logică, ci şi o « opération langagière » - şi nu e vorba aici de definiţie ca rezultat al acestor operaţii -, ea suferă inevitabil de o ambiguitate care dă multă bătaie de cap terminologilor :

> « quand cesse-t-on de parler de langue naturelle et de discours ? Quand peut-on prétendre parler des "choses", des realia, et de leur organisation épistémologique par les schèmes fonctionnels que sont les concepts (ou notions) ? » (A. Rey, Dictionnaire culturel en langue française, IV, 2005, 1326).

Poate că de aceea, pentru unii cercetători, în terminologie fundamentală rămâne construirea referinţei, fără de care nu se poate ajunge la elaborarea conceptelor - « schèmes de pensée », « schèmes d'invariance » (v. F. Gaudin, 2003 : 74), dar mai cu seamă modalităţi sau forme de sinteză a cunoştinţelor asupra obiectelor lumii la care ajung mai devreme sau mai târziu ştiinţele, tehnica ce se dezvoltă continuu în societatea umană[17].

Şi dacă în jurul construirii referinţei, respectiv al elaborării conceptelor se concentrează marile probleme pe care le au de rezolvat terminologii, tot aici trebuie căutată şi sursa informaţiilor culturale pe care cu certitudine ni le pot oricând furniza termenii.

Un prim exemplu pe care îl vom invoca în acest sens este împrumutat din terminologia religioasă românească, mai exact din domeniul arhitecturii bisericeşti.

Se ştie că, în bisericile ortodoxe, **altarul**[18] este despărţit de **naos**[19], dar trebuie precizat că elementul despărţitor a suferit o evoluţie importantă de-a lungul secolelor, atât sub raportul materialului din care a fost făcut în diverse epoci, cât şi sub raportul dimensiunilor sale. Limitându-ne la cele petrecute pe teritoriul actual al ţării noastre, vom aminti că, la început, acest element despărţitor a constat (v. A. Efremov, 2002, 19-20) dintr-o draperie, numită **catapeteasmă** şi o balustradă joasă, preluată din bazilicile antice. Mai târziu, aceste componente au fost înlocuite printr-un perete sau paravan despărţitor, numit **tâmplă** (lat. templa). **Tâmpla** evoluată, cu cinci registre de icoane, a apărut în ţările române către sfârşitul secolului al XVI-lea, dar numai în literatura de strictă specialitate aceasta a căpătat şi o denumire distinctă : **iconostas** (din limba greacă, însemnând 'support / purtător de icoane')[20]. Cum înlocuirea unui tip de tâmplă cu altul nu s-a facut decât treptat şi în mod inegal, termenul încetăţenit la noi pentru ambele tipuri de paravan despărţitor este **tâmplă**. **Iconostas** rămâne, în această terminologie, disponibil pentru altceva : « mobila-support a icoanei deosebit de venerate sau "făcătoare de minuni", aşezată în biserică în partea stângă, în faţa tâmplei ». **Tâmplă, iconostas** evocă o experienţă locală unică punându-ne în contact, prin categorizarea pe care o permit, cu o anumită viziune a oamenilor din această parte a lumii asupra înscrierii lor în universul sacrului. Dacă se ignoră planul referenţial – cu informaţiile culturale asociate - pe care îl poate implica, într-un text nespecializat sau chiar specializat, termenul românesc **iconostas**, transpunerea lui în limba franceză prin termenul eteronim **iconostase** poate conduce la confuzii grave sau la contrasensuri supărătoare. Într-adevăr, termenii - de fapt, orice cuvânt al limbii comune – cu o încărcătură culturală atât de importantă nu acceptă uşor punerea în relaţie de echivalenţă cu eventualii corespondenţi

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

sugerați de dicționarele bilingve, oricât de bune ar fi acestea. *Culturemele* ridică mai totdeauna probleme greu de soluționat traducătorilor, aceştia preferând să recurgă la împrumuturi directe, completate, pentru edificarea cititorului, de glose intra si extratextuale.

Terminologia relativă la domeniul culorilor poartă o amprentă culturală de autenticitatea căreia nimeni nu se mai îndoieşte astăzi. Lăsând la o parte denumirile culorilor fundamentale, al căror număr şi a căror identitate pot varia de la o comunitate lingvistică şi culturală la alta, vom enumera aici câteva expresii numite referențiale[21] care se înscriu într-o astfel de grilă de referințe culturale. Într-o listă de acest fel, expresiile lexicalizate : **noir ébène , vert absinthe –** sau chiar împrumutul **rose shocking** (v.C. Caumon, 2007 : 90) - figurează cu succes alături de formule încă nelexicalizate : **rouge glamour, rose tendresse**,… Să nu uităm nici denumirea **rose Lolita**! Preluați în arsenalul lor de către specialiştii din domeniul marketing-ului produselor cosmetice sau al textilelor, termenii rezervați culorilor ajung să indice tendințele momentului, creând totodată profilul social al anumitor categorii de consumatori mai ales din rândul publicului feminin. Experiența organizării unor campanii publicitare pentru anumite produse cosmetice arată că « on ne conçoit pas la couleur ni le maquillage de la même manière selon le lieu et la culture » (C. Caumon, 2007 : 95). Dar chiar fără a avea nevoie să-şi lege observațiile de ceea ce se întâmplă azi când sunt lansate astfel de colecții de produse putând interesa un public larg, nu numai din țări diferite ci şi de pe continente diferite, cercetătorii îşi amintesc că, sub influența unui gen de geografie culturală, la Marsilia se va vorbi mai curând de un **bleu méditerranéen**, pe când la Bordeaux se va discuta mai degrabă despre un **bleu océan**.

Acest ultim exemplu ar putea ilustra destul de convingător afirmația potrivit căreia cultura este un fel de microcosmos - coerent în dimensiunea sa interioară, oricât de ciudat ar putea să pară când e privit din exterior -, care guvernează sub diverse aspecte « la totalité du rapport de l'homme à l'existant et donc sa vision du monde »(M. Diki-Kidiri, 2000 : 28). Înglobând experiența de viață, produsele materiale realizate de membrii unui grup care-şi desfăşoară existența într-un acelaşi spațiu, pe o perioadă de timp mai mult sau mai puțin întinsă, cunoştințele generate de ei de-a lungul vremii, cultura acelei comunități umane se constituie într-un gen de « arhive ale memoriei colective », oferind fiecărui individ referințele simbolice care fac posibilă comunicarea, înțelegerea reciprocă la nivelul grupului. *Globalizarea* specifică zilelor noastre poate pune însă diverse comunități umane în prezența unor realități pentru a căror asimilare se impun demersuri şi eforturi speciale. Cel puțin la modul teoretic, nici o noutate ştiințifică sau tehnologică nu poate fi asimilată cu adevărat într-o cultură căreia îi este până la un moment dat străină fără să aibă loc un proces de reconceptualizare, cu efecte mai mult sau mai puțin vizibile asupra (unui segment al) ei. Transferul de tehnologie către un număr de țări africane, de exemplu, care trebuie însoțit de constituirea terminologiilor aferente, poate desigur însemna pentru acestea din urmă un import masiv de termeni din limbile statelor exportatoare de tehnologie. Pentru populațiile africane care beneficiază de acest transfer mai profitabilă este crearea unei terminologii proprii, prin reutilizarea fondului cultural-lingvistic moştenit. Cum s-ar putea nega în acest caz dimensiunea culturală a unor termeni creați, de exemplu, în limba unui popor a cărui viziune asupra ființei umane şi a relațiilor sale cu lumea este dominată de simbolismul vegetal (v. O.Ramavonirina, 2000) ?

Informațiile culturale nu trebuie însă căutate numai în dimensiunea referențială a termenilor. Şi expresiile lingvistice, cu care schemele de gândire - care sunt conceptele - sunt puse în relație de desemnare, pot fi ferestre deschise spre cultura în care au luat naştere.

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

Prin etimonul său, termenul culă din domeniul arhitecturii tradiționale – militare, dar și civile – cunoscute mai ales în partea de sud a țării noastre ne lămurește asupra relațiilor politico-administrative și militare pe care poporul român le-a avut într-un moment al istoriei sale cu una dintre marile puteri din vecinătate; iar termeni ca **şmal, şmuțtitlu, şnit, şpalt, şpis, şpiț,...; şpaclu, şplint, şpraiț,...** ne arată prin semnificantul lor către ce cultură sau civilizație materială ne-am îndreptat privirile când am simțit nevoia dobândirii unor solide cunoştințe, a unei solide pregătiri în domeniul tehnic.

Deosebit de instructive sub raportul informațiilor culturale pe care ni le dau sunt și denumirile care au în componență nume proprii.

Unul dintre termenii legați de perioada de început a fizicii nucleare este unitatea sintagmatică raze X. Descoperit în mod absolut întâmplător de fizicianul Wilhelm Conrad Röntgen, catre sfârşitul anului 1895, acest tip necunoscut de raze primeşte de la descoperitorul său numele de **raze X**, prin analogie cu procedeul folosit în limbajul matematicienilor în care **X** desemnează o cantitate necunoscută. Primele confirmări ale descoperirii sale îi permit lui Röntgen să susțină un număr crescând de comunicări care îi aduc recunoaşterea ştiințifică pe plan internațional. Descoperirea ajunge să primească numele descoperitorului : denumirea inițială este regulat înlocuită de formula **raze Röntgen**. Concurența dintre cele două denumiri pare să fie tranşată în favoarea ultimei, mai ales după primirea premiului Nobel pentru fizică de către distinsul om de ştiință, în 1901. Includerea patronimului în denumirea descoperirii, situație frecvent întâlnită în domeniul ştiințelor, dar numai rareori în cel al inovațiilor tehnice, este, cum s-a spus (U. Chukwu, 1996 : 596-597), mai ales un mijloc de recunoaştere unanimă a meritelor descoperitorului; desigur, este vorba și de un mijloc de a arăta cine este persoana responsabilă, în caz că totul se dovedeşte a fi o fraudă sau o eroare. Contestatarii lui Röntgen nu au întârziat însă să apară; ei au purtat o campanie atât de înverşunată împotriva acestuia, încât, deşi nimeni nu se mai îndoieşte de foarte mult timp de paternitatea descoperirii **razelor X**, denumirea **raze Röntgen** a fost treptat abandonată (v. V. Delavigne, 2006: 91) în favoarea numelui dat lor inițial de descoperitor. Procedeul includerii unei litere în denumirea unui obiect de felul radiațiilor emise de diverse corpuri radioactive, procedeu inaugurat de Röntgen, a continuat însă să fie aplicat cu succes, astfel încât azi vorbim despre **raze α, raze β, raze γ** (v. de pildă *Rayons X et gamma,* Science & Vie, 1102 / Juillet 2009, 52).

Eponimele sunt aşadar termeni al căror semnificant ne poate furniza unele dintre cele mai bogate sau interesante informații despre istoria anumitor descoperiri, despre relația dintre glorie și responsabilitate în cazul unora dintre ele, despre concurența - uneori acerbă – între savanți sau națiuni pe tărâmul cercetării ştiințifice.

4.Concluzii

Văzut din perspectiva internă a specialiştilor din fiecare ştiință în parte, din fiecare domeniu tehnic, termenul poate fi într-adevăr definit ca

> «un element al unei terminologii sau al unui limbaj specializat, reprezentând denumirea cunoştințelor din acest domeniu », ca « [o unitate a] cunoaşterii cu un conținut stabil », unitate verbală specializată caracterizată prin univocitate, monoreferențialitate și precizie, cu caracter convențional, rezultat al unei « proceduri de lexicalizare naturală sau artificială » (A. Bidu – Vrănceanu (coord.), 2000: 66).

Eprom, siglă utilizată în domeniul informaticii, care provine de la engl. **erasable programmable read only memory** (Dixel 2010, 654) răspunde probabil în mod absolut caracteristicilor enumerate mai sus. Poate că le răspunde la fel de bine și un termen din domeniul fizicii nucleare ca **neutrino**. Totuși, putând fi apropiat de mai vechiul și mult mai

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

cunoscutul neutron, termenul acesta nu se poate să nu ne intrige, să nu ne provoace să-i aflăm... povestea. Existența acestei particule a fost intuită de fizicianul Wolfgang Pauli, care spera să rezolve misterul dispariției unei părți din energia neutronului supus unui proces de dezintegrare. Savantul a făcut ipoteza – confirmată ulterior cu strălucire – că dezintegrarea neutronului conduce la apariția nu doar a unui proton şi a unui electron, ci şi la aceea a unei a treia particule, nedetectabile, fapt ce putea explica acea pierdere parțială de energie observată experimental.

> «Et si cette particule emportait avec elle l'énergie manquante dans le bilan? Que pouvait-on dire de cette particule hypothétique? D'abord, qu'elle devait avoir une très faible masse (le déficit d'énergie était quand même faible). Ensuite qu'elle ne devait pas être électriquement chargée. Sinon on l'aurait observée ! Cette particule se présentait comme une sorte de petit neutron que l'on baptisa neutrino. » (H. Reeves, 2007 : 174).

Fără a mai încerca să revenim aici asupra unei posibile definiții a culturii, poate cineva nega existența unei dimensiuni culturale în cazul unui asemenea termen?

NOTE

[1] Dacă L. Guilbert (v. F. Gaudin, 2003: 31) foloseşte primul această expresie pentru a arăta că, în ştiințele descriptive de felul astronomiei, geografiei etc., fiecare "lucru" are un singur nume, alți cercetători vorbesc despre biunivocitate,

« pour insister sur la relation bijective qui unit un concept et un terme, le concept ne connaissant pas, dans la biunivocité, d'autre dénomination. Cette perspective, assez anciennement attestée, se trouve encore chez P. Lerat pour qui "c'est la relation biunivoque entre un mot ou un groupe de mots et une définition spécialisée qui caractérise le terme […] ". » (F. Gaudin, 2003 : 44).

[2] Se ştie că « la théorie classique de la terminologie basée sur les travaux d'Eugen Wüster, a été conçue essentiellement pour satisfaire le besoin de normalisation technique qui constituait l'enjeu majeur de cette époque. » (M. Diki-Kidiri, 2000 : 5).

[3] V. M. T. Cabré (2000 a : 10): « […] les termes, les unités qui constituent l'objet du domaine de connaissance appelé terminologie, peuvent être analysés à partir de disciplines différentes et, en tant qu'ils sont des objets polyédriques, ils peuvent participer de son champ d'étude [= du champ d'étude de la linguistique] et même devenir une partie centrale de l'objet d'analyse et de théorisation. »

[4] « […] le "sens" d'une forme linguistique se définit par la totalité de ses emplois, par leur distribution et par les types de liaisons qui en résultent » (E. Benveniste, 1966 : 290).

[5] Construcția ar putea fi tradusă în felul următor în limba română : 'şoimul răpeşte în zbor potârnichea'.

[6] Sufixul nu dăduse încă naştere decât la prea puține derivate, unul dintre cele mai reprezentative pentru respectivul moment istoric fiind, după părerea lui E. Benveniste, organisation. Mai precis, savantul (1966 : 340) vorbeşte despre o « productivité alors chétive d'une classe d'abstraits d'aspect technique », fapt ce pune şi mai mult în relief adevărata "revoluție" marcată de apariția în vocabularul culturii a termenului civilisation.

[7] Comentând apariția tardivă a termenului – în accepțiunea lui modernă -, în raport cu celelalte lexeme din aceeaşi paradigmă, lingvistul (1966 : 340) respinge posibilitatea ca procesul naşterii lui să fi fost încetinit sau chiar blocat de existența aceleiaşi forme lexicale « comme terme de pratique judiciaire ('fait de rendre civil un procès criminel') qui n'a jamais dû avoir beaucoup d'extension ».

[8] E. Benveniste (1966 : 339) enumeră diversele întrebuințări pe care le are în lucrarea lui Mirabeau termenul civilisation, insistând mai ales pe următoarea, considerată de lingvistul francez ca fiind o adevărată definiție : « "[…] Si je demandais à la plupart en quoi faites-vous consister la civilisation, on me répondrait, *la civilisation est l'adoucissement de ses mœurs, l'urbanité, la politesse, et les connaissances répandues de manière que les bienséances y soient observées et y tiennent lieu de lois de détail* ;

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

tout cela ne me présente que le masque de la vertu et non son visage, et la civilisation ne fait rien pour la société si elle ne lui donne le fonds et la forme de la vertu". »

[9]V. articolul « Accéder à la culture partagée par l'entremise des mots à CCP », *ÉLA*, 67 / 1987.

[10] V. articolul « La pragmatique lexiculturelle pour accéder autrement, à une autre culture par un autre lexique », *ÉLA*, 116 / 1999. Totuşi, în viziunea lui R. Galisson şi a celor care au îmbrăţişat ideea *pragmaticii lexiculturale*, cunoaşterea, înţelegerea corectă a informaţiilor culturale transmise de unităţile lexicale ale unei limbi cu care intrăm în contact nu trebuie să ducă doar la îmbogăţirea, precizarea, rafinarea imaginii pe care noi, străinii, o avem în final despre comunitatea de vorbitori ai acelei limbi. Informaţiile culturale dobândite prin însuşirea noilor unităţi lexicale trebuie să ne permită să *interacţionăm* corect şi adecvat cu vorbitorii nativi în situaţiile de viaţă către care ne-au deschis larg fereastra. Cultura nu mai este percepută sub aspectul de stare ci devine (chiar) acţiune.

[11] « *Objet* est le mot retenu en terminologie pour désigner "tout ce qui peut être perçu et conçu" (ISO 1087-1, *Travaux terminologiques, Vocabulaire*, 2001, p.2.) . Cela, concurremment à *entité*, qui se retrouve dans certaines normes techniques. Du point de vue de l'ISO, *objet* renvoie dans la majorité des cas à un objet matériel. Il a de plus l'avantage de renvoyer plus spécialement à tout artefact. […] *Objet* n'est pas non plus à entendre comme ponctuel ou statique : ce peut être en terminologie une procédure, un processus, une action, une manière de faire, etc. » (L. Depecker et Ch. Roche, 2007 : 106).

[12] Asemănarea în virtutea căreia sunt reunite obiectele într-o aceeaşi categorie constă în faptul că fiecare dintre ele are un număr mai mare sau mai mic de trăsături comune cu prototipul categoriei. Se preferă modelul prototipic pentru reprezentarea extensiei unei categorii, fiindcă, în marea majoritate a situaţiilor observate, apartenenţa categorială est graduală. Frontierele unei categorii sunt greu de stabilit, definiţia – unică şi riguroasă – a categoriei, care să se aplice în egală măsură tuturor indivizilor acesteia este greu de dat.

[13] Ştiinţele acordă azi o atenţie specială stabilirii intensiunii conceptelor cu care operează, altfel spus precizării setului de trăsături definitorii pentru fiecare concept, dar şi extensiunii lor, adică enumerării obiectelor cărora li se aplică fiecare dintre ele.

[14] Faptul este important pentru elaborarea şi corelarea ontologiilor, câmp disciplinar aflat în plină dezvoltare azi. În această nouă utilizare a expresiei amintite, ontologia ar putea fi definită ca « la description, dans un formalisme exploitable par un système informatique, de concepts et de leurs relations » (L. Depecker & Ch. Roche, 2007 : 111).

[15] În ultima vreme, astronomii au descoperit în sistemul nostru solar o multitudine de corpuri cereşti de dimensiunile lui Pluton sau chiar mai mari care, dacă ar fi fost toate catalogate ca acesta, ar fi creat imaginea unui sistem solar alcătuit din zeci, sute sau poate chiar mii de planete. S-a impus deci elaborarea unei definiţii a « planetelor » mult mai restrictive, rezultat ce se putea obţine prin introducerea unor noi caractere conceptuale în respectiva "schemă de gândire". În viziunea actuală (v. *Science & Vie*, 246, Hors Série, mars 2009, 46-47), corpurile cereşti trebuie : 1) să orbiteze în jurul Soarelui, pentru a avea statutul de planetă ; în felul acesta se elimină o serie de entităţi, care intră în categoria sateliţilor. 2) să aibă o masă suficient de mare pentru ca propria lor gravitate să le dea o formă sferică, mai mult sau mai puţin regulată ; în acest fel se exclud entităţile care intră în categoria asteroizilor şi în cea a cometelor. 3) să se rotească pe o orbită « clară », fără legătură posibilă cu alte corpuri cereşti pe care să le atragă sau să le propulseze în spaţiul cosmic prin forţa lor de gravitaţie. Ultima proprietate, « noutatea » introdusă de oamenii de ştiinţă în definiţia planetelor, face diferenţa între acestea şi planetele « pitice ».

De remarcat că semantismul unităţilor sintagmatice obţinute prin combinarea bazelor simple stea, planetă cu modificatorul pitic(ă) – având aici rol categorizator – este de fiecare dată diferit. Deşi ideea de « dimensiune redusă » este prezentă, într-un anume fel, în fiecare caz, setul de trăsături conceptuale asociat fiecărei expresii denominative este altul.

[16] « […] c'est socialement que la référence des termes peut être construite de façon relativement étroite, par une action volontaire et concertée, donc toujours provisoire. Qualifier la référence de phénomène social […], ce n'est pas exclure la stabilité […]. Mais cette stabilité est soumise aux forces dans lesquelles sont pris tous les phénomènes historiques. Leur jeu est simplement limité de

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

façon volontaire et concerté par les groupes de locuteurs qui se donnent des outils de référence et de normalisation. Ce jeu, cependant, ne disparaît pas. » (F. Gaudin, 2003 : 46).

[17] De aici, caracterul dinamic al construcţiilor conceptuale, istoricitatea conceptelor.

[18] Numit şi *sfânta sfintelor*.

[19] Numit şi *sfânta*.

[20] Se înţelege de ce există foarte puţine icoane care să dateze dinaintea secolelor al XV-lea şi mai ales al XVI-lea, adică dintr-o perioadă anterioară apariţiei tâmplei de dimensiuni mari, respectiv a iconostasului (= tâmplă complexă). Desigur, raritatea icoanelor din acele vremuri foarte îndepărtate mai poate fi pusă în legătură şi cu fragilitatea materialelor pe care erau executate.

[21] « Ce type de nomination renvoie à la représentation d'une chose au sein d'un environnement collectif et culturel » (C. Caumon, 2007 : 89).

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

Benveniste, Émile (1966), *Problèmes de linguistique générale*, 1, Paris, Gallimard.

Bidu – Vrănceanu, Angela (coord.) (2000), *Lexic comun, lexic specializat*, Bucureşti, E.U.B., 177 p.

Cabré, Maria Teresa (2000 a), « Terminologie et linguistique : la théorie des portes », *Terminologies nouvelles* Nº 21, 10-15.

Cabré, Maria Teresa (2000 b), "Sur la représentation mentale des concepts, bases pour une tentative de modélisation », in Henri Béjoint et Philippe Thoiron (sous la direction de), *Le sens en terminologie*, Lyon, Presses universitaires de Lyon, 20-39.

Caumon, Céline (2007), « Nommer la couleur, usages et pratiques prospectives en cosmétique », în Georgeta Cislaru et al. (coord.), *L'acte de nommer. Une dynamique entre langue et discours*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, 87-100.

Chukwu, Uzoma (1996), « Science, dénomination et partage du pouvoir : le cas des éponymes », *Μετα*, vol. 41, nº 4, 590-603.

Delavigne, Valérie (2006), « La formation du vocabulaire de la physique nucléaire : quelques jalons », in Danielle Candel et François Gaudin (sous la direction de), *Aspects diachroniques du vocabulaire*, Mont-Saint-Aignan, Publications des Universités de Rouen et du Havre, 89-107.

Depecker, Loïc (2002), *Entre signe et concept. Éléments de terminologie générale*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle.

Depecker, Loïc & Roche, Christophe (2007), « Entre idée et concept : vers l'ontologie », *Langages*, 168, 106-114.

Diki-Kidiri, Marcel (2000), « Terminologie et diversité culturelle », *Terminologies nouvelles* Nº 21, 5-6.

Diki-Kidiri, Marcel (2000), « Une approche culturelle de la terminologie », *Terminologies nouvelles* Nº 21, 27-31.

Fourment – Berni Canani, Michèle (2002), « Les informations culturelles dans un dictionnaire bilingue d'apprentissage », *ÉLA*, 128, 467-479.

Galisson, Robert (1987), « Accéder à la culture partagée par l'entremise des mots à CCP », *ÉLA*, 67, 140 p.

Galisson, Robert (1999), « La pragmatique lexiculturelle pour accéder autrement, à une autre culture par un autre lexique », *ÉLA*, 116, 20 p.

Gaudin, François (1996), « Terminologie : l'ombre du concept », *Μετα*, vol. 41, nº 4, 604-621.

Gaudin, François (2003), *Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie*, Bruxelles, De Boeck.Duculot, 287 p.

Guilbert, Louis (1965), *La formation du vocabulaire de l'aviation*, Paris, Larousse, 362 p.

Guilbert, Louis (1973), « La spécificité du terme scientifique et technique », în Louis Guilbert et Jean Peytard (Éds), *Les vocabulaires techniques et scientiques*, *Langue française* 17, 5-17.

Guillén Díaz, Carmen (2003), « La *lexiculture* : d'un concept instrumental à un outil d'intervention en didactique des langues – cultures », in Maria Teresa Linó et Jean Pruvost (sous la direction de), *Mots et lexiculture. Hommage à Robert Galisson*, Paris, Honoré Champion, 33-50.

Linó, Maria Teresa (2003), « Préface », în Maria Teresa Linó et Jean Pruvost (sous la direction de), *Mots et lexiculture. Hommage à Robert Galisson*, Paris, Honoré Champion, 19-29.

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)

Ramavonirina, Olivia (2000), « Symbolisme végétal et terminologie dans la culture malgache », *Terminologies nouvelles* Nº 21, 43-45.
Reboul, Anne (2007), *Langage et cognition humaine*, Grenoble, Presses universitaires de Grenoble, 392 p.
Roulon-Doko, Paulette (2000), «Le geste technique, fondement conceptuel du verbe»,*Terminologies Nouvelles* Nº 21, 39-42.
Temmerman, Rita (2000), « Une théorie réaliste de la terminologie : le sociocognitivisme », *Terminologies Nouvelles* Nº 21, 58-64.
Toledano, Violette & Candel, Danielle (2006), « Mouvance terminologique, l'espace d'une courte diachronie, dans les dictionnaires et dans la presse : le cas de < *mondialisation - globalisation* > », în Danielle Candel et François Gaudin (sous la direction de), *Aspects diachroniques du vocabulaire*, Mont-Saint-Aignan, Publications des Universités de Rouen et du Havre, 157-183.

Sursele exemplelor

Efremov, Alexandru (2002), *Icoane româneşti*, Bucureşti, Meridiane.
Reeves, Hubert (2007), *Chroniques des atomes et des galaxies*, Paris, Seuil.
Rey, Alain (dir.) (2005), *Dictionnaire culturel en langue française*, Tomes I-IV, Paris, Dictionnaires Le Robert – Sejer.
Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975.
Dixel 2010, Paris, Dictionnaires Le Robert, 2009.
Science & Vie, 246, Hors Série, Mars 2009.
Science & Vie, Nº 1102, Juillet 2009.

RÉZUMÉ

DIMENSION CULTURELLE DES TERMES

Le terme est habituellement considéré comme un des éléments constituant une terminologie qui fonctionne dans un domaine spécialisé. En conséquence, il est conçu comme le résultat de l'association entre un concept et une expression linguistique, ayant la fonction de désigner et d'identifier, par deux de ses caractéristiques fondamentales : l'univocité et la monoréférentialité. Les orientations théoriques de la dernière décennie, dans la discipline connue sous le nom de terminologie générale, accordent peu d'attention au terme en tant qu'élément constitutif d'une nomenclature et le conçoivent notamment en tant qu'instrument ayant un rôle décisif dans la communication spécialisée et non seulement. Sans avoir négligé le rôle du concept dans l'instauration du sémantisme d'un terme, on met en lumière quelques-unes de ses nouvelles dimensions, ignorées antérieurement par les terminologues. Y compris la dimension culturelle des termes, dont nous désirons nous occuper dans cette étude.

Mots clés : *terminologie générale, terme , communication spécialisée, dimension culturelle.*

BDD-A3130 © 2010 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 12:47:59 UTC)